

УДК 340+37.035.4+(316.3)

В.Г.ВОРОПАЄВА (кандидат філософських наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних наук)

Кіровоградська льотна академія Національного авіаційного університету, Кіровоград

E-mail: kafedra09@i.ua

КУЛЬТУРА ЯК ПРЕДМЕТ СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОГО ДИСКУРСУ

В статті аналізується феномен культури як предмета соціально-філософського дискурсу, вивчаються різноманітні підходи до трактування культури та обґрунтування поняттєво-категоріального апарату культури; представлена методологія аналізу культури, аналізуються взаємовідносини культури і цивілізації, структурні компоненти культури; виділяються напрями розвитку культури в сучасну епоху; дається аналіз філософії культури як одного з напрямів сучасної соціально-філософської науки, аксіологічний (ціннісний) підхід до аналізу культури як самоорганізованої цілісності.

***Ключові слова:** культура, культура і цивілізація, культуру як духовна квінтесенція, компоненти культури, філософія культури, аксіологічний підхід, самоорганізована цілісність*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями

Актуальність дослідження культури в контексті соціально-філософського дискурсу виходить з культурологічного, аксіологічного, культурантропологічного осмислення. Л.Уайт розглядав культуру як цілісну і самоналаштовану систему, яка включає дві сторони: 1) символічну; 2) технологічну. Саме культура визначає динаміку і спрямованість суспільних процесів, саме через спільність культури те чи інше утворення набуває цілісності. Культура – це одне з найпопулярніших і найуживаніших слів, діяльність людей щодо відтворення і оновлення соціального і політичного буття, а також продукти і результати діяльності людей, які в неї включаються. Культура є найбільш фундаментальніший спосіб людського буття, базис реальності для людини, природно-історичний процес, направлений на відображення (реплікація) суспільної і родової сутності людини. Культура є суспільний світопорядок, який відкритий можливостям людського існування. У контексті засад кожного культурного світу лежить тільки одна властива їй конфігурація суспільності, у якій проявляється унікальність людського буття як унікальність буття людини в культурі. Культура є сукупний досвід людства, носій вічного і плінного, єдність буття і небуття, виникнення і зникнення, в основі якої загальнолюдські цінності.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Проблемна ситуація.

В кожному конкретному процесі перетворення можливості в дійсності реалізуються, як правило, і необхідні, і випадкові причинно - наслідкові

зв'язки. Звідси випливає, що дійсність втілює в собі різноманітні можливості і включає множину не тільки необхідних, але і випадково сформованих властивостей. Це по-новому ставить проблему спрямованості розвитку - прогресу, а також допомагає зрозуміти існуючі в природі і суспільстві різновекторність і нелінійність процесів розвитку.

Мета наукового дослідження полягає в тому, щоб виявити закономірності, тенденції і особливості культури як передумови суспільного поступу, трансформації українського суспільства у контексті сучасних цивілізаційних процесів

Дана мета реалізується в наступних задачах:

- дати визначення поняття «культура»;
- обґрунтувати поняттєво-категоріальний апарат культури в історико-філософському дискурсі;
- розкрити взаємовідносини культури і цивілізації;
- визначити культуру як духовну квінтесенцію людини і людства;
- дати аналіз структурних компонентів культури;
- виділити напрями розвитку культури;
- дати аналіз філософії культури як одного з напрямів соціально-філософської науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, на яку спирається автор

Культура походить від слова «kolere», що означає культивувати чи обробляти ґрунт. Вперше слова «культура» з'явилося у творах відомого філософа Цицерона, яке означає, що «культура розуму є філософія». У сучасному значенні слово «культура» з'явилося у доробках Монтеск'є, Віко, Гердера, а у російському визначенні В.Даля (1865) культура характеризується через розумовий і моральний розвиток, а у Середні віки цей термін став означати прогресивний метод обробки ґрунту (мистецтво землеробства). У ХУІІІ його стали застосовувати по відношенню до людей, їх аристократизму, начитаності тощо. Німецьке слово «культура» (kultur) означає високий рівень цивілізованості, або культ чогось – душі, розуму, богів, прабатьків. Г.В.Ф.Гегель аналізував поняття культури як мистецтво, релігію, філософію, науку у якості різни х форм самосвідомості розуму, у вигляду духу народу, який творить історію і формує свого роду «образи культури». У цілому німецька класична філософія розглядала культуру як прогрес моральності (І.Кант), естетичної (Шиллер), філософської (Гегель) свідомості. Німецька класична філософія ототожнювала культуру з формами духовного і політичного саморозвитку суспільства і людини, виходячи з визнання великої різноманітності типів і форм культури у певній послідовності, створюючи лінію духовної еволюції людства. У «філософії життя» дух розглядається як субстанція культури, як виявлення ціліності організації психічного життя, постільки явища культури вимагають особливого типу осягнення – психологічного розуміння (Дільтей). Фрейд розумів під культурою механізм соціального подавлення безсвідомих психічних процесів. А.Мюллер у ХІХ ст. ввів поняття «філософія культури»,

основони м питанням для якої являється питання про існування культурних універсалій (Дж.Мердок).

Сучасне слово «культура» означає сукупність переконань, цінностей, виразних засобів у мистецтві, культурі, які являються загальними для будь-якої соціальної групи. Проблеми етнокультурології розроблялися такими авторами, як С.Вовканич, В. Горський, С.Грабовський, В. Нічик, В. Танчер, І.Шаблій, І. Дзюба, М.Жулинський; проблеми етнодуховної культури – В.Скуратівський, В.Ліщук, М.Шульга, О.Бабенко, І.Варзар, В.Сокрут, О.Майборода, П.Кононенко, Т.Кононенко, Л.Шкляр. Культура етнонаціонального буття являє собою особливий “зріз” соціального простору, яка створює те поле (і спосіб) спілкування, в якому формується кожне окреме суспільство зі своєю внутрішньою структурою, що відрізняється від інших суспільств. Протягом усього життя людина існує у світі культури, через яку формується, набуває можливості зрозуміти принципи побудови навколишнього світу і свого місця в ньому, являючи собою генеральний простір людської життєдіяльності. Деякі дослідники у змісті культури етнонаціонального буття висувають її “технологічний контекст”, способи людської діяльності (В.Давидович, Ю.Жданов, Е.Маркарян, З.Файнбург, Е.Баллер, Н.Злобін, Л.Коган, В.Межуєв), тлумачать культуру як спосіб особистісного становлення, самореалізації творчих сил людини; В.Стьопін визначає культуру як сукупність надбіологічних програм людської життєдіяльності; П.Гуревич як діяльність, спрямовану на пошук “сакрального сенсу буття”; М.Каган розглядає культуру як буття, створюване людиною у процесі діяльності і як таке, що творить саму людину у розмаїтті проявів етнонаціонального буття; аналіз культури як певного формату діяльності передбачає збіг “культурного” та “соціального”, культурного та національного. У зв’язку з цим А.Моль розглядає культуру як інтелектуальне “оснащення” людини, механізм організації, збереження та передачі соціально значущої інформації через “культуру персональної відповідальності”, у якому індивідуальна діяльність генерує сенсовий зміст національного буття. Е.Морен акцентує увагу на гомеостатичних функціях культури і пов’язує соціогенез з розвитком соціокультурних форм життєвої організації людини, детермінуючи культурологічний характер етнонаціонального буття; А.Сідзінський визначає культуру як процес самоорганізації ноосфери. У доробках українських філософів (Г.Волинка, Є.Бистрицький, С.Кримський, В.Шинкарук) культура етнонаціонального буття аналізується як простір індивідуальної екзистенції для обґрунтування особистісного сенсу онтологічного буття культури, як безперервного комунікативного процесу, який ініціює саморозвиток людини в контексті етнонаціонального буття (А.Єрмоленко, С.Явоненко). Зв’язок індивідуального існування з соціокультурним контекстом етнонаціонального буття аналізують такі вчені, як А.Азархін, Є.Бистрицький, І.Бичко, А.Бичко, В.Жадько, Л.Кривега, В.Біблер, О.Васюков, А.Гусейнов, М.Дмитрієва, В.Іванов, А.Ільєва, А.Кавалеров, С.Кримський, М.Каган, І.Кон, В.Мазепа, А.Місуно, Л.Сохань,

Культура як предмет соціально-філософського дискурсу

Л.Столович, М.Цибра, М.Степико, Л.Шкляр. На думку С.Кримського, “розширення смислового потенціалу буття посилює потужність культурного бачення світу, багатоманітність онтології культури з результатом діяльності статусу історичної та смисложиттєвої події [19, 55]. Як термін, культура виник в Європі і почав вживатися з XVIII ст., означаючи вдосконалення, поліпшення; С.Пуфендорф вжив термін культура стосовно людини “штучної”, вихованої в суспільстві; Й.Гердер вважав, що історія того, як людині вдалося досягти панування в світі. У 1881р. Е.Тайлор під культурою розумів цілісний комплекс, який включає в себе знання, вірування, мистецтво, мораль, право, звичаї та інші здібності, характерні риси та звички, які набуваються людиною як членом суспільства. Перше антропологічне визначення культури запропонував Е.Тайлор, який відзначав, що культура, або цивілізація в широкому етнографічному розумінні, складається в цілому із знань, вірувань, мистецтва, моралі, законів, звичаїв і деяких інших здібностей та звичок, які засвоєні людиною як членом суспільства. З другої половини XIX ст. формується некласичний підхід до культури, утверджується ідея її дисконтинуальності, відбувається онтологічний поворот у розумінні культури (філософія життя, феноменологія, екзистенціалізм, філософська антропологія) Французький соціолог Е.Дюркгейм визначав культуру як важливий рубіж в історії культури її розкол на світську й “сакральну”. Характеризуючи культуру, М.Гайдеггер вказував на її подвійну сутність: “Утеча з миру в царство надпочуттєвого змінюється історичним процесом. Потойбічна мета вічного блаженства перетворюється на земне щастя більшості. Турбота про релігійний культ здійснюється наснагою культурної творчості. Творчість досі – привілей біблійного Бога – стає ознакою людської діяльності”, проте ця творчість перетворюється на гешефт. Те, що Е.Тайлор і Ф.Боас називають культурою, для Г.Спенсера, М.Вебера та Е.Дюркгейма є суспільством. Е.Дюркгейм першим показав взаємозалежність між соціальними зв’язками, які мають матеріальний субстрат, і власне духовними чинниками, тобто колективними уявленнями, зашифрованими у таких формах спільної свідомості, як релігія, міфологія і право. Ідея креаціонізму (творення), що має божественний характер, змінюється ідеєю еволюціонізму (Г.Спенсер, О.Конт, Е.Дюркгейм, Е.Тайлор, Л.Морган), згідно з якою в ході еволюції постійно вдосконалюються всі сторони життя суспільства, в т.ч. культура етнонаціонального буття розглядається крізь призму базових понять еволюціонізму, “розвитку” та “прогресу”. “З виникненням культури закони біологічної еволюції поступово дають простір для законів функціонування і розвитку соціальних систем. Суспільство як соціальний організм визначає життя людей інакше, ніж це відбувається з живими істотами в природі”.

Методологія розуміється як: система філософсько - історичних і соціально - філософських принципів, що пояснюють шляхи і обґрунтовують способи побудови філософського знання; загальна теорія методів пізнання, засобів і прийомів, які були відкриті в філософії; специфічна діяльнісна система, що включає в себе принципи і методи, що мають специфічне

цільове призначення, пов'язане з реалізацією наукової діяльності; деяка система, що об'єднує відповідно до основних видів практичної діяльності; концептуальний виклад мети, змісту і методів дослідження, що забезпечують отримання максимальної об'єктивності, точної систематизованої інформації про процеси і явища. Методологічну основу дослідження складає соціально-філософська рефлексія культури, яка вбачає в ньому загальноцивілізаційне явище, своєрідну "цивіліософію", завдяки якій людство здійснює перехід до прискореного і стабільного розвитку з метою досягнення ефективності, відкритості, пошуків емансипованих умов існування окремих людей, так і соціальних груп. Найбільш високоорганізовані системи є самоорганізовані системи (адаптовані) і системи із зворотнім зв'язком, їх поведінка постійно приводиться у відповідність із змінюючими зовнішніми сигналами середовища, Це передбачає наявність в самоорганізованих системах процесів упорядкування. В них мають місце такі управлінські механізми, через які структура цілого впливає на характер функціонування і розвиток частин (наприклад, система духовності в суспільстві). Саме ця наукова проблема - культура як самоорганізована система особистості – і стане предметом нашого наукового дослідження.

Обговорення проблеми

Культура організує людське життя таким чином, що, здійснює ті його функції, які у житті тварини виконують генетично перед задані правила поведінки та ін. Вони слугують для упорядкування досвіду і регулювання відносин членів групи. Таким чином, культура – це виховання, культ, обробка, шанування. Це історично певний рівень розвитку суспільства, творчих здібностей людини, який виражається у типах організації і діяльності людей, а також створюваних матеріальних і духовних цінностей. Культура – це різні способи, направлені на пристосування людини до зовнішнього середовища та інших людей, передбачає свідому роботу духу по удосконаленню того, що оточує людини. Слова «культура» асоціюється з ознаками особистого удосконалення людини. Культура є специфічний спосіб організації і розвитку людської індивідуальності, представлений у продуктах матеріального і духовного виробництва. Культура представлена у системі соціальних норм і установ, духовних цінностях, сукупності відносин людей до природи, суспільства, людей, поміж собою і до самої себе. Культура характеризує особливості свідомості і поведінки діяльності людей, праці, побуту, мови. Культура має більше, як 500 різних визначень: вона може фіксуватися як спосіб життєдіяльності, окремого індивіда, соціальної групи чи всього суспільства в цілому. Культура виконує об'єднуючу та інтегруючу функції, що сприяє інтеграції суспільства. Культура пов'язана з духовним світом людини, тому фіксує ситуацію духовно-морального вибору.

Поняття «культура» тісно пов'язане з поняттям духовності: дух, душа, духовність. Слово «культура» асоціюється, перш за все, з людиною. Це система цінностей, уявлень про світ, правила поведінки, образ життя.

Культура як предмет соціально-філософського дискурсу

Постільки культура впливає на формування особистості, вона в значній мірі регулює поведінку людей. Відомий американський вчений Гуденау включає наступні елементи культури: 1) поняття, що означають спосіб організації людського досвіду; 2) уявлення про те, яким чином різні види досвіду пов'язані поміж собою; 3) цінності і загальноприйняті вірування відносно цілей, до яких повинні прагнути люди; 4) правила і норми, які регулюють поведінку людей. Культура – це діяльність людей по відтворенню і обновленню соціального буття, і включає у цю діяльність продукти і результати діяльності. Культура виявляється не у контексті логіки визначень, а в установленні еволюції форм, якими людина користується для збереження і обновлення соціального буття. Культура – це складне поняття, яке включає в себе продукти діяльності, вірування, мистецтво, звички людини, а також діяльності, зумовленої цими звичками. Ортега-і-Гассет відмічає, що культура – це те, до чого повинна прагнути людина. Головне у культурі – це поведінка, активна роль людини, людина в діяльності, продукт людської діяльності. Культура – це не тільки структура рівнів потреб, але й система цілей соціальної групи; це конфігурація засвоєної поведінки та її результатів. Антропологічне поняття «культура» представляє собою людське втручання у стан природи, будь-яку її зміну чи доповнення. Культура має свої незалежні закони розвитку і занепаду (Шпенглер, Сорокін). Основне питання культури – це питання у співвідношенні відтворення і трансформації, обновлення людського буття.

Культура і цивілізація, беззаперечно, пов'язані, але разом з тим вони базуються на різних засадах: культура – на приматі філософсько-естетичних, а цивілізація – на науково-технічних засадах. Серцевину культуру складає ієрархія духовних цінностей, а фундаментом цивілізації являються комфорт, добробут, прагнення до щастя. Проте будь-який матеріальний (економічний) прогрес суспільства не відбудеться без прогресу культурно-духовного, національного. Культура – це не тільки сукупність результатів діяльності, але й здійснюваний через посередництво цієї діяльності розвиток людини. Культура - спосіб існування самої людини, вона вказує на те, для чого живе людина і які цінності пропагує, тому культура є синонімом людського існування. Культура – це свого роду генотип розвитку людського організму. Людина являється суб'єктом творчої діяльності в культур, розвиток культури характеризується як нормотворчий процес. Філософи, соціологи і політологи характеризують цивілізацію як «сукупність людських відбитків», як суму людських багатств. В філософії під культурою розуміють специфічну, генетично не дану у спадок сукупність засобів, способів, форм, зразків, орієнтирів взаємодії людей з середовищем існування, які вони виробляють у сумісній діяльності людей для підтримки певних структур діяльності і спілкування. У вузькому смислі культура трактується як система колективно розділених ціннісних переконань, зразків і норм поведінки, властивих певній групі і людей. Культура – це колективне програмування людського розуму, яке відрізняє членів однієї групи людей від інших. Культура формується як найважливіший механізм людської взаємодії, що

Воропаєва В.Г., 2012

допомагає людям жити у середовищі, у якому зберігається єдність і цілісність спільноти у взаємодії з іншими спільнотами.

Культура розглядається як складне динамічне утворення, яке має соціальну природу, яка виражається у соціальних відносинах і напрямках, направлених на створення, засвоєння, збереження і розповсюдження предметів, ідей і цінностей, як і забезпечують взаєморозуміння людей у різних соціальних ситуаціях. Саме культура виступає як об'єктивний фактор по відношенню до різних соціальних систем і особистостей і виражає загально значимі принципи співжиття людей, є вираженням різних екзистенціальних станів людини. Культура є спосіб людського у людини, соціотворче виявлення культури реалізується сутнісними силами людини, в контексті яких культура виконує роль каталізатора людських дій. Між культурою суспільства, соціальної групи і окремої особистості є як співпадіння, так і відмінності. Культура в ідеалі відповідає природно-історичними потребам людини і суспільства. Культура породжується матеріальними потребами людини, а також інтелектуальними, моральними, естетичними, практичними інтересами різних соціальних верств. Культура являється частиною образу життя людини і важливим механізмом згоди в суспільстві. Культура – це система суспільно-значимих зразків раціональності повсякденного життя людей (ритуали і звичаї), які виражають як національний характер, так і дух самого народу.

Першим найбільш визначальним моментом культури являється пізнавальний момент (знако-символічні форми, тобто значення, сформовані у певні поняття і зафіксовані у мові). Мова - це об'єктивна форма акумуляції, збереження і передачі людського досвіду. Знаки і символи завжди мають певне значення і люди засвоюють ці значення завдяки вихованню і освіті. Другим не менш важливим компонентом культури являється ціннісно-пізнавальна система. Цінності – це властивості того чи іншого предмета явищ, що задовольняють потреби, бажання, інтереси. Структура цінностей: 1) смисложиттєві цінності (добро, життя, здоров'я, безпеки, освіти, кваліфікації, правопорядку); 2) цінності суспільного визнання (працелюбності, соціального стану); 3) цінності міжособистісного спілкування (чесності, добропорядності); 4) демократичні цінності (свобода слова, друку); 5) партикулярні цінності (любов до малої батьківщини, сім'ї, віра в бога). Ціннісне відношення як складова культури виступає необхідним компонентом у формуванні ціннісних орієнтацій, діяльності і відносин, які виражаються у ціннісних установах. Ціннісна установка являється своєрідною компонентою діяльності і спілкування, пов'язаних з можливістю вибору варіантів. Ціннісна установка орієнтує людину в соціальній діяльності, направляє і стимулює діяльність людини. Усвідомлення індивідом змісту діяльності і ціннісних установок утворюють мотив діяльності. Традиційні цінності американської культури: 1) особистий успіх; 2) активність і наполеглива праця; 3) раціональне використання часу; 4) ефективність і корисність; 5) прогрес; 6) речі як ознака добробуту; 7) повага до науки; 8) індивідуалізм та егоцентризм; 9) намагання знайти себе.

Культура як предмет соціально-філософського дискурсу

Мотив у структурі цінностей особистості - це фактор, що приводить до перетворення установок в активну діяльність. Мета діяльності як ідеальний образ майбутнього формується на основі інтересів соціального суб'єкта. Ціннісне відношення створює свого роду самотійне існування у вигляді соціальної норми. Соціальна норма – це наслідок стійких і повторюваних оцінок, засіб, який зближує ціннісно-значиме і необхідне. Соціальні норми – це джерела, зумовлені суспільним базисом, вимогами до діяльності і відносини індивідів, що виражають їх суспільну необхідність у відповідності з об'єктивними умовами. Синтетичною формою культури являються зразки поведінки, обряди, звичаї, традиції. Обряди – це сукупність стереотипних колективних дій, які втілюють себе ті чи інші ідеї, уявлення, норми, цінності, що викликають певні соціальні почуття. Обряди – форма соціальної регуляції діяльності і відносин людей, які відтворюються у певному суспільстві соціальною групою і являються причиною діяльності її членів. Традиції – елементи соціальної і культурної спадщини, що передаються від покоління в покоління. Зараз приділяється основна увага до культури як символічної, ціннісної, нормативної системи, яка направляє і регулює діяльність людей.

Отже, під культурою слід розуміти систему цінностей, уявлень про світ і правила поведінки, загальні для людей, пов'язаних з певним образом життя. Культура організує людське життя і в певній мірі регулює поведінку людей. Культурі навчаються, культура формується, тому що культура – це система механізмів, які регулюють правила, рецепти, інструкції, які слугують для управління людиною і суспільством. Без культури людина була б повністю дезорієнтованою, поведінка людини практично не управлялася і зводилася до спонтанних і беззмістовних вчинкам. Без соціалізації людини на здатні засвоїти упорядкований образ життя, оволодіти мовою, навчитися добувати засоби існування. Спілкування стимулює розвиток здібностей, а, отже, становлення особистості. Кожне суспільство здійснює свій відбір культурних форм, в результаті чого минулі і теперішні покоління по-різному відносяться до цінностей. Як свідчить аналіз, існує велика сукупність відмінностей між культурами, існують різні моделі (типи, форми) культур. Так, Дж.Мердок (1965) виділив 60 культурних універсалій (спорт, танці, освіта, ритуали, звичаї, культ, обряди). Культура – це цемент (фундамент) будівлі суспільного життя, який формує у людей певне почуття належності до певної групи, укріплює солідарність членів суспільства. Ці універсали їх існують тому, що вони задовольняють найбільш важливі потреби людей – психологічні, біологічні, соціальні. В контексті соціально-філософського дискурсу культури слід виділити три напрямки її розвитку: 1) етноцентризм – оцінка іншої культури з позицій переваги власної культури; 2) ксенофобія – неприязнь до чужих поглядів і позицій; 3) культурний релятивізм – сприяє розумінню тонких відмінностей між різними культурами. Важливою проблемою є оцінка людьми іншої культури через призму власної, що й називається етноцентризмом. Виявлення етноцентризму – місіонерська діяльність, спроба упровадити свій

Воропаєва В.Г., 2012

образ життя колоніальним народам. Етноцентризму протистоїть культурний релятивізм, який проголошує абсолютну самотність будь-якої культури. Етноцентризм виходить з того, що одна група людей являється центральною, а всі інші порівнюються з нею (американізація). Культурний релятивізм виходить з того, що всі культури відносні.

В контексті розуміння сутності культури виділяють: 1) концепти – спосіб організації людини, які головним чином розуміються через мову і завдяки мові; 2) відношення чи уявлення про те, яким чином різні аспекти досвіду людей пов'язані між собою; 3) цінності чи загальноприйняті вірування відносно цілей, до яких люди повинні прагнути; 4) правила (норми), які регулюють поведінку людей у відповідності з цінностями певної культури. В контексті культурного конфлікту виділяються три види конфліктів: 1) аномія; 2) культурне запізнювання; 3) сторонній вплив. Аномія – це порушення єдності культури у зв'язку з відсутністю сформованих норм, моральних цінностей (розпад системи, сім'ї, розлучення); 2) культурне запізнювання – це зміни у матеріальному житті випереджають трансформацію нематеріальної культури (звичаї, переконання, філософські системи); сторонній вплив – західні цінності нав'язуються іншим народам. В той же час слід виділити основні форми культури: 1) висока культура – включає витончене мистецтво, класичну музику і літературу; 2) народна, національна культура (казки, фольклор, пісні, міфи); 3) масова культура, яка ігнорує особливості регіональних культур; 4) субкультура – система норм і цінностей, які відрізняють певну групу від більш широкої спільноти (богема, хіпі); сукупність певних культурних зразків, тісно пов'язаних з культурою домінуючою і в той же час від неї відрізняються – національна, конфесійна, професійна; 5) контркультура – різновид субкультури, що знаходиться у конфлікті з панівною культурою. В останні десятиріччя ХХ ст. вже стала помітною взаємодія традицій та різноманітних інновацій. В цілому можемо говорити про філософію культури, яка заключається у наступному: 1) в культурі здійснюється рефлексія відносно цінностей культур; 2) рефлексія здійснюється на шляху раціонально-критичного мислення; 3) культура осмислюється як цілісність і тотальність; 4) смисл і призначення культури також мисляться як тотальність; 5) власне становлення «Я» мислиться в контексті до аналізу культури. Смисл і призначення культури у тому, щоб звеличувати і облагороджувати людину; формувати кращі якості і думки людини; охороняти людину від варварства і обскурантизму. Поза культурного впливу людина знаходиться на межі грубості і жорстокості, культура, на жаль, не завжди протидіє грубим виявленням людської природи, комерціалізації і масовизації культури. На нашу думку, слід виділити три аспекти культури: 1) культура є сфера вільної самореалізації особистості і творчості; 2) культура є ціннісне відношення до реальності; 3) культура є штучний, створений думкою, духом і руками людини світ, відмінний від «натури» (природи); 4) культура представляє собою особливу сферу суспільного життя, у якій найбільш повно реалізуються творчі потенції

людини :мистецтво, наука, освіта. З ціннісним відношенням тісно пов'язано поняття ідеалу (морального та естетичного). Культура представляє собою можливість вільно розвиватися у духовному плані, в культурі людина виступає як унікальна істота; в культурі людина виявляє і реалізує свої необмежені можливості пізнання і творчості. Культура – це сфера вільної самореалізації особистості, виявлення своєї індивідуальності, вільної гри творчих сил. Культура виступає як сфера зверх утилітарності, а це означає, що культура – це сукупність уявлень про цінності та ідеали. **Ідеал** – це уявлення про належне, образ досконалості, еталон. Культура пов'язана з вірою, внутрішньою переконаністю людей у непорушність цінностей. Сучасна культура характеризується різноманітністю ідеалів і цінностей, які зумовлені національною культурою, менталітетом тощо. Справжня культура немислима без бережного відношення до цінностей універсального характеру.

В той же час слід назвати **моделі культури**, які висвітлюють ситуацію з культурою як предметом соціально-філософського дискурсу. Серед них слід виділити наступні: 1) натуралістична модель, яка зводить культуру до предметно-речових форм їх виявлення, вбачаючи у культурі – людське виявлення природи (Вольтер, Руссо, Гольбах); 2) французькі просвітники замінили поняття «культури» поняттям «цивілізація», акцентувавши увагу на природному механізмові людської поведінки; 3) у XIX ст. завершується формування класичної моделі культури, в основі якої людина виступає як розумна динамічна істота, яка розвиває свої духовні потенції як творець культури; в основі цієї моделі культури лежать принципи гуманізму, раціоналізму, історизму (культура є розвиток абсолютного духу згідно з Гегелем); 4) неklasичні моделі культури (модерністські) орієнтуються на повсякденну діяльність людей, в контексті яких культура етносу, соціуму, особистості розглядається як елементи культурної реальності, які сприймаються людиною в процесі переживання, а не раціонального осмислення свого буття; 5) постмодерністські моделі культури виходять з того, що світ немов би протистоїть впливу на нього людини, що «порядок речей» «мстить» нашим спробам його перетворювати, переводячи із нерозумного стану у розумний. Розпадається суб'єкт культури як центр системи уявлень про світ, в результаті чого формується новий тип філософського осмислення культури - філософствування без суб'єкта.

В той же час слід виявити підходи до аналізу культури.

1. Аксіологічний (ціннісний) підхід до аналізу культури як самоорганізованої цілісності - це основна інтенція соціально-філософського аналізу, що сприяє іманентному поясненню основних засад соціокультурного буття, способів самореалізації людини. Аксіологічний підхід проявляється завдяки характеристиці чогось як цінності, зберігається як предмет оцінки. Ціннісне самовизначення культури розвивається через життєво-практичну орієнтацію як окремого індивіда, так і всієї нації, що виходить за межі однобічності, психоантропологічного визначення та онтологічної самоочевидності. Аксіологічна парадигма культури

розкривається на рівні граничної раціоналізації ціннісних перспектив національного буття, через рефлексію всіх національних явищ як "буття - в - цінностях", в їх національному розмаїтті. Інтеграція аксіології в онтологію відбувається саме завдяки тому, що етнонаціональні процеси є іманентною внутрішньою логікою свого розвитку, мають переорієнтацію онтології в аксіологію і аксіології в онтологію. Ключ до розуміння цінностей розкривається як орієнтація (Х.Шельскі) до аксіології, сенс якої не обмежується завданням відтворення, а полягає саме у здійсненні цих цінностей. Останнє передбачає конститууючий потенціал культури, здатність втілення високої національної ідеї в соціальному бутті. Тому важливе практичне значення має повноцінна рефлексія політичних і соціальних процесів через "буття їх в цінностях", не лише не суперечить традиційній установці на отримання істинних знань про світ, а виступає передумовою реалізації цієї установки, означає розкриття аксіологічної цінності культурних процесів на підставі виявлення буттєвих перспектив втілення у культури в контексті адаптації людини до глобалізованого соціуму. Аксіологічний підхід заключається у виділенні тієї сфери буття людини, яку слід назвати світом цінностей. Згідно ціннісному підходу, культура є не що інше як реалізація ідеально-ціннісних цінностей, предметний світ взятий під кутом зору його значення для людини. Його головне призначення – розуміння природи цінностей, їх походження і загально значущість.

2. Діяльнісний підхід, в контексті якого культура розглядається як діалектично реалізуючий процес у єдності об'єктивних і суб'єктивних передумов і результатів. Пошук змістовного визначення культури приводить до розуміння родового способу буття, людини у світі, а саме людської діяльності як дійсної субстанції людської природи. Культура виступає як спосіб діяльності, як технологічний контекст діяльності, як спосіб регуляції, збереження і відтворення суспільства. Вона розуміється як відтворення свого роду гена життєдіяльності.

3. Семантичний підхід під культурою розуміє знаковий механізм, тобто символи, і знаки являються тими засобами, які сприяють реалізації цінностей і смислів культури, що свідчить про те, що культура має символічно-комунікаційну природу.

4. Структуралістський підхід розглядає культуру як сукупність соціальних елементів, культурних зразків як носіїв ціннісних відносин, що регулюють людську діяльність (сімя, звичаї, тексти, символи).

5. Соціологічний підхід трактує культуру як соціальний інститут, який дає суспільству системні якості, які дозволяють розглядати суспільство як стійку цілісність, яка відрізняється від природи. Культура розглядається як механізм передачі соціального досвіду.

6. Гуманістичний підхід розглядає культуру як процес, що включає всі види людської творчості, культура розглядається як процес створення своєї родової сутності людського в людині, устремління до безмежності та універсальності; культура є світ, у якому людина знаходить себе.

Культура як предмет соціально-філософського дискурсу

Висновки

1. Слід розділити культуру на дві різновидності: культура як спосіб кристалізації етнічних констант і культури як ціннісна орієнтація, що є тим матеріалом, на основі якої кристалізується культура етнонаціонального буття, а напрямок дії визначається ціннісною орієнтацією. Етнічні константи і ціннісні конфігурації співвідносяться як спосіб дії і ціль дії. Кожний етнос адаптує в певній мірі більш широку культурну традицію, але самі по собі етнічні константи нейтральні по відношенню до тієї чи іншої ціннісної орієнтації.

2. Культура детермінована потребами людини в психологічній адаптації в такій мірі, як діяльність по забезпеченню етносу детермінована його потребою у фізіологічній адаптації до оточуючого середовища. Етнічні константи є виявом адаптивно-захисного механізму культури, яка включає в себе декілька рівнів адаптації в умовах культурної глобалізації.

3. Таким чином, аналіз культури як предмета соціально-філософського дискурсу свідчить, що вона сьогодні розвивається в нових умовах культурної глобалізації, що потребує свого подальшого адекватного осмислення.

Перспективи подальших наукових досліджень:

- аналіз всіх видів і типів культури – політичної, духовної та детермінанти їх оптимізації.

Список літератури

1. Базалук О. Формування образу людини майбутнього як стратегічна мета філософії освіти / О. Базалук // Українознавство. – 2010. – № 2. – С. 135-139.
 2. Бердяев Н. А. О назначении человека / Н. А. Бердяев. – М. : Издательство «Республика» 1993. – 383с.
 3. Бех В.П. Функціональна модель особистості: пошуки полікультурних детермінант поведінки: Монографія / В.П. Бех, С.О.Шалімова – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – 255 с.
 4. Библер В.С. От наукоучения – к логике культуры: Два философских введения в двадцать первый век / В.С.Библер. – М.: Изд. полит. лит., 1991. – 413 с.
 5. Бондаревич І. М. Духовна цілісність особистості: дійсність і перспектива / І. М. Бондаревич. – Запоріжжя: ЗНТУ, 2008. - 162 с.
 6. Вашкевич В. М. Історична свідомість молоді і інформаційне суспільство / В. М. Вашкевич // // Гілея: науковий вісник: [зб. наук. пр.] - К.: Вид-во УАН ТОВ «НВП» «ВІР», 2006.- Випуск №5.- С.154-167.
 7. Воронкова В. Г. Філософія гуманістичного менеджменту: (соціально-антропологічні виміри): [монографія] / В.Г.Воронкова. - Запоріжжя : РВВ ЗДІА, 2008. - 254 с.
 8. Ильенков Э. В. Философия и культура / Э. В. Ильенков. - М. : Политиздат, 1991.- 462 с.
 9. Инглхарт Р. Модернизация, культурные изменения и демократия / Р. Инглхарт. – М. : Новое издательство, 2011. – 464 с.
 10. Казначеев В. П. Феномен человека: космические и земные истоки / В. П. Казначеев. – Новосибирск : Новосибирское кн. изд-во, 1991. - 128 с.
 11. Карась А. Ф. Громадянське суспільство і національна культура. Гуманізм за утвердження громадянського суспільства в Україні / А. Ф. Карась // Вісник Львівського університету. - 1995. - Вип. 32. - С. 11-18.
- Кримський С. Б. Архетипи української культури / С. Б. Кримський // Феномен Воропаєва В.Г., 2012

української культури. – К., 1996. – С. 97-98

12. Кримський С. Б. Принципи духовності XXI століття / С. Б. Кримський // Дві Русі / [за загальною ред. Лариси Івшиної] – Видання четверте, стереотипне – К. : ЗАТ «Українська прес-група», 2005. – С. 468-484.

13. Кримський С. Б. Універсалії української культури. «Історія не як згадка про минуле, а як подвиг пробудження» / С. Б. Кримський // Дві Русі / [за загальною ред. Лариси Івшиної]. – Видання четверте, стереотипне – К.: ЗАТ «Українська прес-група», 2005. С. 413-418.

14. Козловский П. Постмодерна культура: суспільно-культурні наслідки технічного розвитку / П. Козловский // Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрями. Хрестоматія. – Київ : Ваклер, 1996. – С. 214-294.

15. Лотман Ю. Семиосфера. – СПб. : Искусство-СПБ, 2000. – 704 с.

Муляр В. І. Самореалізація особистості як соціальна проблема. Філософсько-культурологічний аналіз / В. І. Муляр. – Житомир, ЖІТІ. – 213 с.

16. Нестеренко Г.О. Особистість у нелінійному суспільстві: [монографія] / Галина Олегівна Нестеренко. – Запоріжжя: Просвіта, 2004. – 140с.

17. Нестеренко Г.О. Особистість у нелінійному суспільстві: [монографія] / Галина Олегівна Нестеренко. – Запоріжжя: Просвіта, 2004. – 140с.

18. Риккерт Г. О системе ценностей / Г. Риккерт // Науки о природе и науки о культуре. – М.: Республика, 1998. – С. 365-403.

19. Риккерт Г. О системе ценностей / Г. Риккерт // Науки о природе и науки о культуре. – М.: Республика, 1998. – С. 365-403.

20. Скотна Н. В. Особа в розколотій цивілізації: світогляд, проблеми освіти і виховання: : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філос. наук : спец. 09.00.10 / Н. В. Скотна; АПН України. Ін-т вищ. освіти. – К., 2005. – 46 с.

21. Степаненко І.В. Метаморфози духовності в ландшафтах буття / І.В.Степаненко. - Харків: ОВС , 2002.- 256с.

22. Фромм Э. Духовная сущность человека. Способность к добру и злу. Гл. 6. Свобода, детерминизм, альтернативность / Э. Фромм // Филос. Науки. – 1990. – № 8. – С. 85-95.

23. Філософія прав людини / За редакції Ш.Госепата та Г.Ломанна; Пер. з нім. О.Юдіна та Л.Доронічевої. — 2-ге вид. — К.: Ніка-Центр, 2012. - 320 с. — (Серія «Зміна парадигми»; Вип. 13).

24. Kumar K. Global civil society / K. Kumar // European Journal of Sociology. – 2007. – Vol. 48. – № 3. –Р. 413–434.

В.Г.ВОРОПАЕВА

Кировоградская летняя академия Национального авиационного университета,
Кировоград

E-mail: kafedra09@i.ua

КУЛЬТУРА КАК ПРЕДМЕТ СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКОГО ДИСКУРСА

В статье анализируется феномен культуры как предмета социально-философского дискурса, выясняются разнообразные подходы к трактовке культуры и обоснование понятийно-категориального аппарата культуры; представлена методология анализа культуры, анализируются взаимоотношения культуры и цивилизации, структурные компоненты культуры, выделяются направления развития культуры в современную эпоху; дается анализ философии культуры как одного из направлений современной социально-философской мысли, аксиологический (ценностный) поход к анализу культуры как самоорганизованной целостности.

Ключевые слова: культура, культура и цивилизация, культура как духовная

Культура як предмет соціально-філософського дискурсу

квинтэсенция, компоненты культуры, философия культуры, аксиологический подход, самоорганизованная целостность

V. VOROPAEVA

Kirovograd aeronautics Academy of National aviation University, Kirovograd

E-mail: kafedra09@i.ua

CULTURE AS A SUBJECT OF SOCIAL PHILOSOPHICAL DISCOURSE

In articles analyzes the phenomenon of culture as a subject of social and philosophical discourse, activated a variety of approaches to the interpretation of culture and study the conceptual-categorical system culture, the methodology of cultural analysis, analyzes the relationship of culture and civilization, the structural components of culture are highlighted in the direction of development of culture in the modern era, is given analysis of the philosophy of culture as one of the trends in modern social and philosophical thought, axiological (value) approach to the analysis of culture as a self-organized whole.

Key words: culture, culture and civilization, culture as spiritual, essence; components of culture, philosophy of culture, axiological approach, self-organized integrity.

Стаття надійшла до редколегії 23.08.12

Прийнята до друку 25.08.12